

UOT 1:008

Rabil Mehtiyev*Bakı Mühəndislik Universiteti, dosent**rabil.mehtiyev@mail.ru*<https://orcid.org/0000-0002-7809-8867>**SOSIAL MÜNASİBƏTLƏR SİSTEMİNDƏ ESTETİK ŞÜUR**

Sosial münasibətlər sistemində estetik şüur və onun formalaşması bilavasitə cəmiyyətdaxili proseslərin dinamikası ilə şərtlənir. Dəyişən cəmiyyət meyarları estetik şüurun məzmununu, təzahür formalarını transformasiyaya məruz edərək yeniləyir. Bundan irəli gələrək, estetik şüur ictimai şüurun bir hissəsi kimi onun digər formaları ilə əlaqədə olmaqla, insanın dünyaaanlamı və dünyagörüşünü tamamlayır. Bu mənada bu şüur forması daha çevik olmaqla, fərdin sosial rollarına adekvat olaraq şaxələnir. Yəni, estetik şüur daha çox gerçəkliyə münasibət, insanın ruhi vəziyyəti ilə bağlıdır, yaratdığı münasibət qiymətləndirmə şəklində olub idrak prosesində zəruri həlqədir.

Məqsəd – Estetik şüurun sosial münasibətlərin dinamik dəyişiklikləri kontekstində məzmunca yenilənməsini araşdırmaq

Metodologiya – Analiz və sintez metodlarından istifadə olunmaqla estetik şüurun sosial münasibətlər ilə şərtlənməsi tədqiq olunur

Tədqiqatın nəticələri – Estetik şüura sosial münasibətlər kontekstində baxılaraq onların qarşılıqlı dialektikası təhlil olunur

Açar sözlər – estetik şüur, sosial münasibətlər, estetik fəaliyyət, estetik gözəllik, estetik ideallar

Giriş

Estetik şüurun struktur komponentlərinə gəldikdə bura estetik münasibətlər, hislər, estetik ehtiyaclar, qavrayış, estetik təxəyyül, estetik zövq aid edilə bilər. Bu komponentlərin ardıcılığı ixtiyari olmaqla fərdlərdən asılı olaraq dəyişir. Yəni, fərdin əhatə olunduğu mühit, onun ehtiyacları, gözləntiləri zaman və məkan kontekstində çevikdir. Bu baxımdan eyni bir obyekt, ya proses fərdin təfəkküründə müxtəlif şəkildə inikas edə bilər. Bu proses mühakimə və qiymətləndirmə hissi və əqli idrakın hazırlıq səviyyəsindən birbaşa asılıdır. Estetik duyğu mənəvi axtarışlar ilə birləşərək fərdin şüuraltı duyumuna və cəmiyyətdəki gözləntilərinə bağlıdır.

Estetikliin ən başlıca əsası gözəllikdir. Estetikanın predmeti bir çox yüzilliklər ərzində gözəllik kateqoriyası ilə ifadə olunurdu (3, s.180). Birmənalıdır ki, insan daim gözəllik axtarır, buna görə vəsait xərcləmək lazım gələndə imtina etmir. Gözəllik axtarışına hər bir fərd ilk növbədə özündən başlayır. Bacardığı qədər gözəl, cəlbedici olmağa çalışır. Bunun üçün dəbdən, ən azı onu əhatə edən yaxın çevrəsindən geri qalmamağa çalışır. Daxili əminlik yaranana qədər cəhd edir, ətrafdakı yeni trendləri və meylləri gündəlik həyatında təsbit etməyə çalışır.

Bundan sonra cəmiyyətdəki gözəlliklərə diqqət kəsilməyə, onları özünüküləşdirməyə nail olmaq istəyir. Bu zaman insanı əhatə edən reallıq ön plana çıxır. Hansı mühidə yaşamaq insanın sosiallaşmasına və estetik şüurunun təşəkkülünə mühüm təsir göstərir.

Bu proses tədrici xarakter daşıyır və sosiallaşmanın mərhələlərinə adekvat olaraq dəyişir. Gözəl ilə təmasda olan subyekt (insan və ya bir qrup insan) ideal və maddi olanın harmoniyasını yaşayır, estetik zövq alır. Zamanın əvvəlindən bəşəriyyətə xas olan gözəlliklərə, ideala can atmaq yaradıcılığa həvəsləndirici bir mesajdır, çünki insanın təbii deyil, özünün

yaratdığı formada ifadə etməsinə səbəb olur. Beləliklə, mədəniyyətdə gözəllik həmişə genetik funksiyanı yerinə yetirir və davam etdirir – yaradıcılığı təşviq edir (2, s.12-13).

Esteik şüurun inkişafı cəmiyyətin sosial-iqisadi inkişaf səviyəsindən birbaşa asılıdır. Estetik şüurun suverenliyi onun tərfi ilə birləşir. Tarixi şüur kimi, içindəki estetik keyfiyyətlərə görə sosial zamanın dinamik məkanında fəaliyyət göstərir (4, s.184).

Estetik şüur sosial münasibətlərdə

Cəmiyyətdəki mədəni inkişaf səviyyəsi mənəvi sferaya həlledici təsir göstərir. Buna misal olaraq tarixi məkanlara, mədəni obyektlərə insanların çıxışı üçün yaradılan şəraiti nəzərdə tuturuq. Vahid ziyarət kartlarının istifadəyə verilməsi, onlayn bileet satışı, bonus sisteminin olması və sair asanlaşdırıcı amillər əlçatanlığı artırır. Bu da öz növbəsində fərdlərə stimula verməklə onların sosial-mədəni fəallığını yüksəldir. Tərəddüd edən, vaxtı az olan insanlar belə imkanlardan yararlanırlar. Praktiki estetikanın maraq sferası (gündəlik estetika) - məişət sferasında, insan davranışı, elmi yaradıcılıq, idman, estetik ritualların, adətlərin, kütləvi tədbirlərin estetik mənimsənilməsidir (5, s.6).

Kütləvi mədəniyyətin təsiri nəticəsində fərdlərin estetik şüuru radikal şəkildə də dəyişə bilər ki, bu da tədricən cəmiyyətdəki mənəvi iqlimin dəyişməsinə səbəb olur. Proses qarşılıqlı təsir və əks təsir qaydası ilə baş verdiyi üçün estetik şüurun ictimai şüurdakı yeri və çəkisi də adekvat olaraq yenilənir.

İctimai rəyin əhəmiyyətli olduğu indiki mərhələdə estetik zövq bəzi hallarda məzmunu qabaqlayır. İnsanlar prezentabellik moduluna uyğun seçimlər edir, mahiyyətə bir o qədər əhəmiyyət vermirlər. Bu isə sosial münasibətlərin, onun bir hissəsi olan ictimai şüurun transformasiyasına gətirib çıxarır. İctimai rəydə müəyyən assosiasiyalar doğuran brend firmalar, transmilli şirkətlər, belə qəbildən olan digər strukturlar bu mənada fəal təsiredici gücə malikdirlər. Çevik bazar siyasəti ilə gündəmi zəbt edir, estetik ideallar yaradırlar.

Eyni zamanda qeyd edək ki, estetik şüur yalnız aktiv həyat tərzilə formalaşmır. Passiv formada da inikas fərdlərdə duyğular yaradaraq onlarda müvafiq qiymətləndirmə və əxz etmə doğurur. Bura ədəbiyyat mütaliəsi, müxtəlif süjetlərin izlənilməsi və sair daxildir.

Estetik şüurun öz yaranma mexanizmi də yeni keyfiyyət dəyişiklikləri doğurmaqla məzmun dəyişikliklərinə ehtiyac yaradır. Bu dinamik, zamanla ayaqlaşan bir fenomendir. İnsani idealların inkişaf dinamikası bütövlükdə estetik təfəkkürün inkişaf dinamikasını müəyyən etmişdir, insani idealların hər bir tarixi tipi uyğun estetik təfəkkür tərzini formalaşdırmışdır, sosial idealların tarixi dinamikası estetik təfəkkürün bu və ya digər formasında əks olunmuşdur (1, s.135).

Onun məzmununa fərdin qrup mənsubiyyəti, ailə dəyərləri, yaşadığı ərazinin spesifikasiyası təsir edir. Qrup mənsubiyyəti iki formada ola bilər: birincisi rəsmi qrup, digəri isə qeyri-rəsmi. Rəsmi qruplara iş kollektivləri, şagird, tələbə qrupları və sair, qeyri-rəsmi qruplara isə dostlar, qohumlar, qonşular və sair aid edilə bilər.

Belə qruplarda təmsil olunmaq insanın sosiallaşmasına, kollektiv formatda şüurunun formalaşmasına, eləcə də estetik zövqünün inkişafına səbəb olur. Ailə dəyərləri isə daha çox ənənələrə, imitasiyalara əsaslanır. Burada valideynlər, böyük yaşlı ailə üzvləri müstəsna rol oynayır.

Yaşadığı ərazinin spesifikasiyası dedikdə, ilk növbədə şəhər, kənd bölgüsü və bunlar daxilində diferensiallaşma nəzərdə tutulur. Məsələn, dağ rayonu sakinləri ilə aran zonası insanların arasında coğrafi xüsusiyyətlərdən irəli gələn yanaşma, qiymətləndirmə, zövq fərqləri danılmazdır. Bu mənada ərazidə qarışıq nikahlardan doğulanların olması, müxtəlif etnik qruplara mənsub insanların yaşaması mühüm rol oynayır. Belə ki, qarışıq mədəniyyət daşıyıcılarının bir mühtidə olması onların gündəlik şüuruna təsir etməkdədir. Bu faktor

dəyərləndirmədə də şüuraltı kodlar yaradır. Estetik ideallar məhz bu şərtlərdə formalaşır və yeniliklər axtarışında olur.

Estetik idealların təşəkkülündə romantizmin də müstəsna rolu vardır. Romantizmin estetik bazasını bədii ideallaşdırma təşkil edir ki, bununla da romantik duyğular insanların daxili dünyasında sarsıntılar doğurmaqla onları mənəvi axtarırlara sövq edir. Romantik ədəbiyyat, rəsm nümunələri bu baxımdan mühüm rol oynayır. Bu cərəyana aid bədii mütaliə insanlarda personajların daxili aləmi ilə bağlı müəyyən assosiasiyalar yaradır. Belə personajların fəzilətləri subyektlərdə fərqli duyğular yaradır.

Söhbət gözəl, ülvə, ahəngdar, qəhrəman, kamil olandan gedəndə şüur istər-istəməz onları tamamilə dəyişməz, davamlı, əbədi bir şey kimi, birdəfəlik çevrilmiş ideal və prinsiplər sferası kimi qəbul etməyə çalışır, çünki həтта gündəlik həyatda belə biz tez-tez "solmayan gözəllik", "əbədi harmoniya", "yaşlanmayan şah əsərlər" və s. kimi ifadələr işlədirik (6, s.17-18).

Postsənaye dövrü və estetik şüur

Bəşəriyyət dördüncü sənaye inqilabı mərhələsində yaşayır. Bu mərhələdə insanın imkanları və istəkləri əvvəlki dövrlərdən ciddi şəkildə fərqlənir. Sosial şəbəkələrin məişət tərzini belə dəyişdiyi bu mərhələdə insanlar konservatizmdən uzaqlaşmaqdadırlar. Yeniliklər bir çox hallarda mahiyyətinə varılmadan qəbul olunur. Süni zəkanın daha çox tətbiq ounduğu 4-cü sənaye inqilabı mərhələsində estetik zövqlərin formalaşması prosesi fərqli şəkildə baş verir. İndi insanlar təsəvvüründə olanları texnoloji vasitələr ilə daha rahat əldə etmək imkanındadırlar. Müxəlif tətbiqlərdən istifadə olunmaqla əlverişli nümunələrin yaradıla bilinməsi estetik təxəyyülün miqyasını da genişləndirir.

Hazırda estetikanın başlıca kateqoriyaları olan gözəllik, nəciblik, ülvilik, komiklik və başqaları süni intellekt vasitəsilə obrazlaşdırıla və ya fərqli kaloritdə təqdim oluna bilər. Odur ki, müxtəlif sosial statusa malik insanlar öz zövqlərinə uyğun predmet və mənəvi nümunələrini sifariş edə, yaxud hazır maketlərdən istifadə edərək hazırlaya bilərlər. Buna indi daha az vaxt və resurs tələb olunduğu üçün əksəriyyət üçün daha əlçatan və cəlbədidir. Estetik şüur postsənaye dövrünün belə imkanları müqabilində daha çox beynəlmiləl xislət alır.

Qlobal meyllər estetik şüurun milli ruhunu tədricən assimliyasıya etməkdədir. Bu qaçılmaz proses olub bütün cəmiyyətləri əhatə edir. Qlobalizmin mənfi təsirləri ictimai şüurun digər formaları kimi estetik şüura da sirayət edərək onu daha çox kosmopolit ruha daşıyır. Buna görə də ictimaiyyət estetik zövqü formalaşdıran milli faktorlara, maddi və mənəvi mədəniyyət nümunələrinə daha çox müraciət etməli, gənc nəslin tarixi irsə uyğun tərbiyə olunmasına çalışmalıdır.

Yalnız müvafiq dövlət strukturlarının hərəkətililiyi bu məsələnin tam və kompleks həllini təmin edə bilməz. İctimaiyyət, təhsil strukturları, media qurumları, ayrı-ayrı ziyalılar gənclərin estetik şüurunun formalaşmasında milli kaloritin dominantlığını təmin etməyə mənəvi borcludurlar.

Nəticə

Estetik şüurun formalaşması və fərdin həyatı boyu yenilənməsi sosial münasibətlərə inteqrasiyada mühüm yer tutur. Sosiallaşma prosesinin mərhələlərinə adekvat olaraq bu şüur forması ictimai şüurun digər formaları ilə qarşılıqlı surətdə fərdin cəmiyyətdəki sosial statusunun tamamlanmasında fəal rol oynayır. Onun fəal tərəfi postsənaye dövründə daha çox hiss olunur. Belə ki, bu dövr sürətli transformasiyalar, sosial-iqtisadi münasibətlərin dinamik dəyişmələri ilə müşayiət olunur. Odur ki, ictimai şüurun, onun forması olan estetik şüurun cəmiyyətin ümumi inkişaf meylləri ilə ayaqlaşması sosial münasibətləri keyfiyyətə müsbət planda dəyişir.

ƏDƏBİYYAT

1. Əsədova N. Mənəvi-estetik dəyərlər: mahiyyəti, tarixi və bu günü. Bakı: QHT nəşriyyatı, 2017. – 160s.
2. Беспалова И.В. Основы эстетики: Учебно-методическое пособие. – Нижний Новгород, 2017. – 79 с.
1. 3.Бычков В. Маньковская Н. Энциклопедический поиск. Философская антропология. 2022. Т. 8. № 1. С. 158–187.
2. 4.Видгоф В.М. Философия эстетического сознания: интеллектуальноэмоциональный мир, социальная природа и специфика. – Томск: Изд-во Том. ун-та. – 356 с.
6. Давлятова. Е.В. Эстетика для всех специальностей I ступени высшего образования: учебно-методический комплекс по учебной дисциплине / сост. Е.В. Давлятова. – Витебск: ВГУ имени П.М. Машерова, 2021. – 44 с.
7. Титаренко. И.Н.Эстетика: Учебное пособие. – Таганрог: Изд-во ТРТУ, 2006. – 225 с.

Рабил Мехтиев

ЭСТЕТИЧЕСКОЕ СОЗНАНИЕ В СИСТЕМЕ СОЦИАЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Резюме

В этой статье рассматривается эстетическое сознание в системе социальных отношений и его формирование напрямую обусловлено динамикой внутрисоциальных процессов. Изменяющиеся критерии общества подвергают трансформации содержание и формы проявления эстетического сознания, обновляя их. В этом контексте, как часть общественного сознания, эстетическое сознание взаимодействует с его другими формами, дополняя человеческое мировосприятие. В данном смысле эта форма сознания более гибкая и дифференцируется в соответствии с социальными ролями человека. Эстетическое сознание связано с эмоциональной стороной и психическим состоянием человека, и проявляется через оценку, становясь необходимым элементом познания.

Цель – исследовать обновление содержания эстетического сознания в контексте динамических изменений в социальных отношениях.

Методология – используя методы анализа и синтеза, исследуется обусловленность эстетического сознания социальными отношениями.

Результаты исследования – эстетическое сознание рассматривается в контексте социальных отношений, анализируется их диалектическая взаимосвязь.

Ключевые слова – эстетическое сознание, социальные отношения, эстетическая деятельность, эстетическая красота, эстетические идеалы

Rabil Mehtiyev

AESTHETIC CONSCIOUSNESS IN THE SYSTEM OF SOCIAL RELATIONS

Summary

This article examines aesthetic consciousness in the system of social relations and its formation is directly conditioned by the dynamics of intra-social processes. Changing criteria of society subject the content and forms of manifestation of aesthetic consciousness to transformation, updating them. In this context, as part of social consciousness, aesthetic consciousness interacts with its other forms, complementing the human worldview. In this sense, this form of consciousness is more flexible and is differentiated according to the social roles of man. Aesthetic consciousness

is related to the emotional side and mental state of man, and manifests itself through evaluation, becoming a necessary element of cognition.

Objective – to investigate the renewal of the content of aesthetic consciousness in the context of dynamic changes in social relations.

Methodology – using the methods of analysis and synthesis, the conditioning of aesthetic consciousness by social relations is investigated.

Research Results – aesthetic consciousness is considered in the context of social relations, their dialectical relationship is analysed.

Keywords – *aesthetic consciousness, social relations, aesthetic activity, aesthetic beauty, aesthetic ideals*